

הרב יעקב אריאל

"והערב נא" לחיובו של התורה על לומדיה בדורנו

בברכת התורה אנו פותחים את היום בבקשה: "והערב נא את דברי תורתך בפנינו". וחותמים בערב של יום: "ונשמח [ונעלוז] בדברי תורתך". לכאורה, יש כאן טעם לפגם. תורה צריכה להילמד לשמה, מתוך עמל אין קץ. עליה להיקנות ביסורים, יסורי גוף ונפש. הערבות, השמחה, ההנאה, עלולות לפגום, לכאורה, בכוונה הטהורה, בלימוד "לשמה"? ולא היא! ההנאה לא רק שמורת, אלא היא נחוצה ללימוד האמיתי לשמה. כשם שאכילה ללא הנאה אינה אכילה, ואין אדם יוצא בה למשל בפסח (עיין נזיר כג, ע"א). כך גם לימוד תורה ללא מתיקות, שאינו נערך כלימוד אמיתי. ההנאה אינה המטרה, אולם היא אינדיקציה בדוקה להזדהות, להבנה, לדבקות. ההנאה היא אפוא חלק מהותי של לימוד התורה. (עיין בהקדמת "אגלי טל" שהאריך בבירורה של סוגיא זו).

על אחת כמה וכמה הנאה כפולה ומכופלת צריכה להתלוות ללימוד התורה בדורנו. המאפיין את דורנו הוא התכליתיות, התועלתיות וההישגיות. ההשכלה אמנם התרחבה על כל שדרות החברה. אדם ללא השכלה אין לו קיום בחברה המודרנית. זו חברה הלומדת ומשתלמת בלי הרף. אדם לא מסיים את חוק לימודיו במשך כל מהלך חייו. אולם הלימוד אינו מטרה לעצמו. לא הרחבת הדעת, לא הסקרנות האינטלקטואלית, אם כי גם אלו עדיין קיימים פה ושם. אולם רוב הלימודים מגמתם תכליתית, הישגית, מקצועית ומעמדית. בעולם כזה אין הערכה ללימוד "לשמה". בפרט לא ללימוד תורה, שאינו זוכה, בשום "ניקוד" לא בפסיכומטרי ולא בשום סולם הערכה אחר.

במערכת החינוך הכללי יש חובה מינימלית של לימודי תנ"ך, אך אין כמעט תלמידים המעוניינים בקורס רחב. אך לא רק תנ"ך, אלא כך גם כל יתר המקצועות שאינם נחוצים לקריירה האישית. וכן באוניברסיטאות, המחלקות היוקרתיות הן אלו המבטיחות מעמד כלכלי גבוה. מדעים שאינם מבטיחים מעמד כזה נמצאים בשפל. באווירה כזו החודרת לכל בית ומלווה כל תלמיד, לימוד תלמוד אינו זוכה בדרך הטבע להערכה יתירה. מה גם שהוא דורש מאמץ אינטלקטואלי אדיר, מאמץ נפשי גדול להתחבר לעולם של מושגים, של שפה, ושל אירועים הנראים לכאורה רחוקים מעולמנו העכשווי. לכן יש צורך לאזן את הנטיה השלילית ע"י **העדפה מתקנת של הנאה מלימוד התורה**. יש חובה להמתיק ככל שניתן את מה שנחשב בעין התלמיד הבינוני כ"גלולה".

כיצד מחבבין?

אין פתרון אחד ויחיד. יש הרבה פתרונות ויש להרבות בהם כדי שלפחות חלק מהם יקלעו אל המטרה.

א. ראשית כל יש צורך להרבות ב**אהבה אישית**, בקשר נפשי עמוק של ה"מ", שהוא בדרך כלל גם המחנך, לבין התלמיד. כשיש קשר חזק הסיכויים טובים יותר שהתלמיד יזדהה גם עם עולמו הרוחני של ה"מ ויטה יותר אוזן לשיעוריו. קשר כזה נוצר דווקא בדרכים לא פורמליות, מחוץ למערכת השיעורים הממוסדת, בשיחות נפש אישיות, במסיבות חברתיות, בטיול קצר, באירועים חווייתיים בבית ה"מ ובפעילויות לא ממוסדות אחרות. מבחינה זו יש למוסדות הפנימייתיים מעלה יתירה. ההזדמנויות ליצירת קשר אישי מרובות יותר ויש לנצלן בדרך מקסימלית. אך גם מוסדות לא פנימייתיים יכולים למצוא הזדמנויות כאלו. לארגן מדי פעם שבתות משותפות, ליל לימוד, טיול, ביקור בשיבה או אצל אישיות תורנית ועוד ועוד.

ב. **בלימוד וולונטרי**. כל לימוד שאינו ממוסד ואינו מחייב, נלמד מתוך מוטיבציה גבוהה יותר ובחשק רב יותר. חוגים ללימוד מסכת נוספת, פרק יומי בתנ"ך, ספר מוסר, מחשבה, או לבירור שאלות אמוניות והלכתיות המעניינות את התלמידים, יזכו תמיד לאהדה רבה. היא תקיף אולי רק חלק מהתלמידים. הזמן המוקדש לכך לא יכול להיות רב, רבע שעה אולי בכל פעם, אך השתתפות וולונטרית של תלמיד בלימוד **שבו ליבו הפך**, תועלתה עצומה וסקולה יותר משעות רבות של לימוד כפוי של דפים רבים בשי"ס.

גם כאן יש למוסד הפנימייתי יתרון מסוים. אך מנסיוני, גם במוסד לא פנימייתי ניתן לנצל קטעי זמן פה ושם לחוגים וולונטריים.

ג. להיות **מעניין ורלוונטי**. יש לגרות את התעניינותו של התלמיד בדף הנלמד. הגירוי יכול להיות אינטלקטואלי או אקטואלי או שניהם גם יחד.

גרוי אינטלקטואלי כיצד?

התלמיד צריך לחוש שהקושיה היא **קשה לו**, והתירוץ מיישב את **דעתו**, לא את קושיית התלמוד או את קושיית התוספות הוא לומד, אלא הקושי אכן **מפריע לו** ומשבית את מנוחתו הנפשית האישית והתשובה ממלא מחזירה לו את שיווי משקלו הנפשי האישי.

כיצד עושים זאת?

לפתוח את הלימוד מתוך ספר סגור. ולכל היותר לאחר לימוד המשנה בלבד מתוך הטקסט. לסגור את הספר **ולעורר את התלמידים לשאול שאלות, וליישבן**. להציג בפניהם את הסתירה ממקום אחר (דבר זה ניתן לעשות מתוך הספר) ולדרוש מהם (בע"פ) ליישב בעצמם את הסתירה. לעורר דיון בכיתה, **לתת לכל אחד**

להתבטא, לסתור איש את הנחת רעהו ולרשום את תמצית הדעות שהושמעו כל אחד על שמו. ורק אז להטיל על התלמידים לגלות את עקבות הדיון שלהם בתוך הספר. מי מהם תירץ כמו אמורא אחד ומי כמו אמורא אחר. ואם תירוציהם לא הובאו בתלמוד יש צורך לברר מדוע, מה הפירכא שיש בדבריהם.

בדרך כלל תמיד תימצא לכל סברה ישרה אסמכתא בתלמוד או במפרשים הראשונים והאחרונים. **על הר"מ להכין טוב את השיעור ולשלוח כל תלמיד למצוא בעצמו את האסמכתא לדבריו הוא.** אם תלמיד זכה לכוון לסברת הרשב"א או ה"פני יהושע", למשל, עליו לגלות זאת **בעצמו**, בהדרגת הר"מ, אחרי שיאתר לו את הקטע הרלוונטי בלבד, כדי שלא יסתבך בהקשר כולו.

ד. קושיות או תירוצים שלא נמצא להם מקור והם ראויים להאמר (פעמים לאחר ליטוש מצד הר"מ) מן הראוי לפרסמם בשם אומנם בלוח מיוחד, או בדף שיודפס כל שבוע. תלמיד ששאלתו או תשובתו פורסמו בשמו חש סיפוק בכך והדבר תורם למוטיבציה הלימודית שלו.

ה. יש ספרים ידועים המגרים במיוחד את האינטלקט, כגון ספר ה"קצות", "מנחת חינוך" ודומיהם. יש לשלבם בצורה חכמה. אי אפשר ללמד, כמובן את כל מה שאומר ה"קצות" בנושא הנידון. אך יש להביא את קושייתו ולעודד את התלמידים שיישבוה ולהביא בפניהם את תמצית תירוצו.

ייתכן שלימוד קטע מ"קצות" אינו מתאים לכיתה שלמה, והוא מתאים יותר לחוג וולונטרי. אולם הניסיון מראה שגם בכיתה בינונית הצגת השאלה בצורה נקודתית, מגרה ומעניינת מעוררת את תשומת ליבם של רבים מהתלמידים. התשובה צריכה להיות אף היא נקודתית, לא מורכבת, לא מסובכת. והעיקר: **מהנה!** יש להביא בפני התלמידים בעיקר דברים מעניינים, ומהנים. על הר"מ להיות בדרך ולבחור רק קושיות או קטעים המתאימים לכיתתו.

ו. לימוד הסוגיה עצמה, או התוספות, בדרך מהנה, כפי שהצענו מחייב גם **פישוט.** על הר"מ ללמד תחילה את המסגרת המרכזית של הסוגיה מבלי להיכנס בשלב ראשון לפרטי משנה. לעמוד על השאלה העיקרית ועל התשובה או התשובות העיקריות. הפירוט, וההוכחות לשאלות יכולות להידחות לשלב השני של הלימוד. בלימוד תוספות אפשר לוותר מלכתחילה על שלב ההוכחות, ההוה אמינות והפירוט, וללמוד רק את המסגרת העיקרית. השאלה המרכזית, והתשובה או התשובות הסופיות. הכל לפי רמת הכיתה. אין חובה ללמוד את כל התוספות.

סיבוב יתר מקשה על ההבנה, וממילא מרחיק את ההנאה. **גורם ההנאה צריך לעמוד בראש מעייניו של הר"מ גם אם הדבר מחייב דילוג על קטע.** סוגיה ארוכה מדי שלומדה נמשך כמה ימים עלולה לגרום לתלמידים, או לפחות לחלקם, להתייאש, להישבר, וממילא להשתעמם. **מוטב ללמוד רק קטע מהסוגיא, או התוספות, מתוך הנאה, מאשר ללמוד ללא הנאה.** ההנאה היא שתביא את התלמיד גם ליכולת להתמודד עם סוגיות קשות ומסובכות. עם זאת אין הכוונה להקל ולוותר על מאמץ אינטלקטואלי מצד התלמיד. ויתור לא יביא להנאה. יש למצוא את דרך האמצע הנכונה.

ז. כבר עמדנו על כך שעולמם של חכמינו נראה בעיני התלמיד זר ומנוכר. השפה, המציאות הריאלית, ערכי הממון והמשקלות, אורחות החיים, הכל כמעט לא רלוונטי, לא אקטואלי וממילא גם עלול להיות - לא מעניין. היכן נתקלים אנו כיום בשור שנגח את הפרה ובקדרין הנתקלים זה בזה?

בדרך שהצענו לעיל, להקדים את הלימוד בע"פ ללימוד מתוך הספר, יש מקום לשלב גם אקטואליה. לפתוח, למשל, בשאלה מעניינת מחיינו אנו, ולדרוש את התייחסות של התלמידים. דוגמא פשוטה: מכונת עצירה עצירת פתע והמכונת שנסעה מאחריה התנגשה בראשונה, מי אשם?

התלמידים יעלו בחוש הצדק הטבעי שלהם אפשרויות שונות. שמירת מרחק, חובת איתנות, עצירת מאולצת או רצונית וכו'. רק אח"כ אפשר לפתוח בפניהם את סוגיית הקדרים (בב"ק דף לא) ולבקש מהם לחפש את כל הצעותיהם בתוך הסוגיא.

אפשר להביא דוגמאות מעשיות מחיי החצר בביה"ס, ומחיי המעשה, כגון בעל שנטש את אשתו וברח מן הארץ והתגלה בחו"ל, הוא מוכן לתת גט לאשתו אך לא מוכן לבוא ארצה, כיצד יימסר הגט? האם ע"י שליח של האשה או שליח של האיש, או ישלח בדואר, האם ימונה שליח בטלפון? כמה הלכות גדולות בנושאי שליחות יש כאן. והכל נוגע לסוגיות מפורשות במס' גיטין. או בעיית חממות ועציצים לעניין מעשרות ושביעית - ושוב סוגיות מפורשות בגמרא. האם העובדה שהגידולים הני"ל גדלים בגוש קטיפ משנים את המצב ההלכתי? שוב נושא במס' גיטין. בעיית הרפורמים בהשוואתם לכותים (שם, דף יג) ציקים (מעמד שלושתן, שם) זיכוי מתנה לבר מצוה מערב שבת (זכין לאדם שלא בפניו, זכיה לקטן, שם), ועוד דוגמאות רבות כיוצא באלו.

גם העתונים יכולים לספק לנו נושאים מגוונים ואקטואליים שניתן להתייחס אליהם עפ"י מקורות התלמוד. וכבר הצעתי בכמה הזדמנויות שהרמ"ם יתארגנו ביניהם, וכל שניים מהם יקחו סוגיה מהסוגיה הנלמדת בשנה הבאה ובחופש הגדול יכינו אותה לחבריהם ע"י הצגת נושאים אקטואליים המתאימים לסוגיה, ואמצעים דידיקטיים אחרים, שיוכלו לחבב את הנושא ולקרבו לעולם התלמיד.

לסיכום

השיעור בתלמוד (וכן בתנ"ך ומחשבת ישראל) צריך להיות שעת חוויה והתעלות רוחנית. האווירה בו צריכה להיות שונה מאשר השיעורים הרגילים. **שהתלמיד יצפה ויתגעגע לשיעור זה. שם ימצא חמימות ואווירה מיוחדת של יחס אישי והנאה.**

לא באתי לקבוע מסמרות באילו דרכים ניתן להאהיב את הלימוד על התלמיד. הבאתי רק דוגמאות, וכל ר"מ עפ"י כישוריו ונסיונו יכול להוסיף עליהן כהנה וכהנה. המטרה צריכה להיות **להאהיב את הלימוד. לא ההספק צריך להיות ערך** (אם כי גם הוא מוסיף חיבה בגלל הסיפוק שיש לתלמיד מההספק), לא רק בחינוך התלמיד להרגלי למידה של התלמוד, הוא יקנה זאת לבד מתוך אהבה ומוטיבציה, אלא **אהבת הלימוד**. זו המטרה העיקרית, השאר יבוא מאליו.

ויהיו נא צאצאינו וצאצאי צאצאינו אוהבי תורה ולומדיה לשמה.